

Gudstjenestereform og endringsorientering

En kvantitativ analyse av liturgiske endringer i Den norske kirke

AV PÅL KETIL BOTVAR, PHD OG FORSKER, KIFO INSTITUTT FOR KIRKE-, RELIGIONS- OG LIVSSYNSFORSKNING OG HALLVARD OLAVSON MOSDØL, UNIVERSITETSLEKTOR/EVU-LEDER, MF

botvar@kifo.no / hmosdol@mf.no

Tema og problemstilling

Med gudstjenestereformen har det funnet sted en liturgisk desentralisering og demokratisering. Den norske kirke har gått fra en praksis der gudstjenestelivet ved alterbok og rubrikker ble regulert etter nasjonale standarder, til vesentlig større anledning for menigheten til å tilpasse gudstjenesten til lokal egenart. I prosessen har landets menigheter blitt utfordret til å drøfte spørsmål av typen: Hva slags gudstjenester skal vi ha? Skal vi ha én ordening som samler alle, eller skal vi ha egne ordninger tilpasset for eksempel barn og unge? Skal vi overlate myndigheten for den enkelte gudstjeneste til ansatte, eller skal vi organisere gudstjenestegrupper som involverer flest mulig i forberedelse og gjennomføring?

Det er et åpent empirisk spørsmål i hvilken grad denne vektleggingen av det stedege vil bidra til fragmentering av Den norske kirkes gudstjenesteliv. I artikkelen spør vi hvordan reformen er blitt mottatt og gjennomført i ulike

delar av landet og i ulike typer av menigheter.

Kirkemøtet vedtok at lokale grunnordninger skulle utvikles med utgangspunkt i det som kan betegnes som en økumenisk gudstjenesteforståelse (Lathrop 1993). Denne kan skisseres ut fra følgende struktur:

- Menigheten samles.
- Menigheten deler Guds ord.
- Menigheten ber for kirken og verden.
- Menigheten samles om vin og brød.
- Menigheten sendes ut i tjeneste for nesten og verden

(Veiledning til gudstjenestens hoveddeler 2011).

Denne såkalte ordo-tenkningen ble kombinert med fokus på kjernebegrepene stedegengjøring, involvering og fleksibilitet. Innenfor gitte rammer ble menighetene gitt et betydelig antall valgmuligheter. En gjennomgang av *Ordning for hovedgudstjenesten* viser at ordet *kan* er brukt 77 ganger. De ulike mulighetene relaterer seg til

tekstlige valg, plassering av ledd og til hvordan man konkret ønsker å utføre ulike ledd.

Kirkerådet besluttet i 2013 å undersøke hvordan menighetene i Den norske kirke har gjennomført og opplevd gudstjenestereformens innføringsfase.¹ Kartleggingen skulle bygge på en empirisk undersøkelse der både kvalitative og kvantitative metoder ble anvendt². Det ble bestemt at de lokale grunnordningene i ulike deler av landet skulle kartlegges, særlig med tanke på de valg og endringer som menighetene hadde gjort i hovedgudstjenesten. I denne artikkelen forsøker vi å avdekke mønstre i de valgene som er gjort. Faller ønsket om å foreta endringer i gudstjenesten sammen med allerede kjente skillelinjer i Den norske kirke? Speiler reformviljen den kirkelige kulturen på stedet, eller henger den primært sammen med tilgangen til menneskelige og økonomiske ressurser? I artikkelen skal vi se nærmere på de endringer som er gjort, og vurdere i hvilken grad disse bidrar til å skape nye mønstre eller forsterke allerede etablerte skiller mellom menighetstyper.

Data og metode

I undersøkelsen har vi kartlagt Lokale grunnordninger i ca. 400 menigheter fordelt på fire bispedømmer – Oslo, Agder/Telemark, Nidaros og Nord-Hålogaland. Dette utgjør bortimot alle menighetene i de fire bispedømmene.³ Bispedømmene er valgt på bakgrunn av at de representerer ulike regioner og forskjellige kirkelige tradisjoner. Med dette utvalget kan vi tegne et rimelig dekkende bilde av landets menigheter samtidig som materialet lar seg håndtere innenfor prosjektets rammer. Når vi kobler materialet sammen med data fra den kirkelige årsstatistikken og medlemsregisteret, får vi en mulighet for å studere grad av endringsorientering i sammenheng med religionssosiologiske kjennetegn ved menighetene.⁴

Ved hjelp av statistikkprogrammet SPSS har vi konstruert et samlemål kalt *endringsorientering*, som kan brukes til å se på grad av endring i ulike kategorier menigheter. Vi kan dermed se lokale endringer i forhold til strukturelle kjennetegn ved menighetene og deres omgivelser. De statistiske analysene består i hovedsak av enkle tabeller der vi ser på sammenhengen mellom to

faktorer (variabler). Vi har også gjennomført en mer avansert (multivariat) analyse der vi avdekker den relative betydningen hver av forklaringsfaktorene har i forhold til endringsorientering. Gangen i analysen blir nærmere redegjort for underveis.

I tillegg til den kvantitative undersøkelsen ble det gjennomført kvalitative fokusgruppeintervjuer med nøkkelpersoner som prest, kantor og menighetsrådsleder i 16 menigheter, fire fra hvert av bispedømmene Nord-Hålogaland, Nidaros, Agder/Telemark og Oslo. Intervjuene blir ikke analysert i denne artikkelen, men vil bli presentert i andre bidrag fra prosjektet.

Religionssosiologiske perspektiver

Hva betyr menighetenes sosiale og kulturelle kontekst for kirkelige tiltak og aktiviteter? Dette spørsmålet har religionssosiologien lenge vært opptatt av. Svaret vil kunne variere etter hvilke (reform-)tiltak det dreier seg om. De fleste kirkelige tiltak har til hensikt å øke oppslutningen og motvirke skiller mellom ulike grupper av kirkegjengere. Til tross for intensjonene er det ikke gitt at dette alltid blir resultatet når reformer settes i gang (Askeland 2012).

Innenfor norsk kirkesosiologi har man vært opptatt av at Den norske kirkes menigheter har en tendens til, i sosiologisk forstand, å være sammensatt av flere "menigheter". Olaf Aagedal (1988, 2003) operer med tredelingen: Ritual-/folkekirkemenigheten, gudstjenestemenigheten og nattverdmenigheten, samt arrangements- og aktivitetsmenigheten. Gruppene som utgjør tyngdepunktet innenfor hver av disse "menighetene", søker kirken ut fra ulike forutsetninger og behov. Oppslutningen om kirkelige ritualer som dåp, konfirmasjon, bryllup og gravferd brukes gjerne som mål på den folkelige kontaktflaten. Mål på deltakelse ved ordinære gudstjenester og ved nattverdbordet fanger i sterkere grad opp menighetenes kjerne av aktive, mens foreningsaktivitetene retter seg mot demografiske grupper som barn, ungdom, eldre osv. De ulike "menighetstypene" og de religiøse formene de representerer, har ikke like stor oppslutning i alle deler av landet. I norsk sammenheng har den kirkelige kulturen vært nært knyttet til geografi.

Landsdel eller region har stått sentralt i studiet av kirkelig virksomhet. Allerede på 1950-tallet var forskere opptatt av at landsdelene skilte seg fra hverandre når det gjaldt tro og kirke (Øidne 1957, Rokkan 1960). Det er særlig skillet mellom landsdeler, mellom kyst og innland og mellom by- og bygdestrøk, som er relevant for å forstå variasjonen i religiøs praksis. Fra historisk forskning kjenner vi til at vekkelsespredikantenes forkynnelse på 1800-tallet påvirket kirkegangsmønsteret (Lappegard 1988). Nye krav til kristen tro og livsstil fikk bøndene til å endre sin religiøse praksis. Vanen med å gå til kirke når det passet med årstider og gårdsdrift, ble kritisert fra prekestolen, noe som etter hvert bidro til et fall i kirkesøkning og nattverdgang (Sandvik 1998).

I sine arbeider skiller Aagedal (1988, 2003) mellom symbolfelleskap, bekjennelsesfelleskap/aktivitetsfelleskap og opplevelsesfelleskap, mens Harald Hegstad (1996) er opptatt av skillet mellom folkekirkelighet og trosfelleskap.⁵ Som Gabriel Øidne og Stein Rokkan opererer Hegstad med et grovt skille mellom Sør- og Vestlandet på den ene siden og det indre Østlandsområdet supplert med Trøndelag på den andre. Når Hegstad velger ut case-menigheter til sin studie, trekker han i tillegg inn kirkebygg som markør for den kirkelige kulturen. Antakelsen er at folkekirkelig anlagte trives best i tradisjonelle høyreiste kirkebygg, mens kirker med bedehus i sine omgivelser nærmer seg en vekkelsespreget kristendomskultur. Arbeidskirken som det er bygd mange av etter 1950, legger vekt på funksjonelle aspekter og huser aktivitetsmenigheter som ikke er så opptatt av spenningen mellom folkekirkelighet og vekkelseskristendom. Hegstad konkluderer med at det foregår et samspill mellom folkekirkelighet og trosfelleskap, som gjør begge gjensidig avhengige av hverandre for at gudstjenestelivet skal vedlikeholdes.

Man kan tenke seg at viljen til og ønsket om å gjennomføre endringer i kirkens gudstjenester er relatert til plassering i det kirkelige landskapet. Det er nærliggende å anta at de mest folkekirkelig pregede menighetene vil være skeptiske til å vedta store endringer. Vekkelsespregede menigheter der det er en solid kjerne av

faste kirkegjengere, kan ha lettere for å tilpasse seg nye gudstjenesteformer. Samtidig kan det hende at også disse menighetene kjennetegnes av en konservativ grunnholdning som kan slå ut på tradisjoner og uttrykksformer. Med utgangspunkt i Hegstads tredeling i folkekirkemenighet, vekkelsesmenighet og arbeidskirkemenighet kan man forvente at de sistnevnte vil være mest endringsorienterte. Både det at de ofte er lite preget av motsetningen mellom vekkelses- og folkekirkekristendom, og at de gjerne er ressurssterke menigheter i urbane og dynamiske omgivelser, peker i en slik retning.

Man kan skille mellom faktorer knyttet til geografi og kultur på den ene siden og faktorer knyttet til ressurser på den andre. Det kan dreie seg om økonomi eller menneskelige ressurser i form av ansatte og frivillige. I fortsettelsen skal vi se nærmere på hvordan mål relatert til geografi, kultur og ressurser henger sammen med vilje til å endre og fornye hovedgudstjenesten.

Den pågående gudstjenestereformen har, sammen med andre kirkelige reformer, bidratt til å skape dynamikk i det kirkelige landskapet, noe som kan bidra til endring av skillelinjene. Kanskje vil nye data vise at kirkelandskapet har forandret seg, og at kartet som ble tegnet på 1980- og 1990-tallet ikke lenger stemmer så godt med det kirkelige terrenget?

Liturgiske endringer

En gjennomgang av materialet fra menighetene demonstrerer at antallet grunnordninger varierer⁶. Kartleggingen av de fire bispedømmene viser at 34 prosent av menighetene har valgt å sende inn én lokal grunnordning, mens nesten halvparten (46 prosent) har valgt å sende inn 3–5 ordninger. Som regel innbefatter dette en variant av høymesse med og uten dåp, samt en familiegudstjeneste. I den grad engasjement for gudstjenestereformen kan måles ut fra antall innsendte lokale grunnordninger, synes entusiasmen å være størst i Oslo. I Oslo bispedømme har 61 prosent av menighetene valgt å sende inn 3–5 ordninger. I Nidaros har 56 prosent gjort det samme. Tilsvarende tall for Nord-Hålogaland og Agder/Telemark er på henholdsvis 36 prosent og 30 prosent. I begge disse bispedømmene er det mest vanlig å sende inn én lokal grunn-

ordning. Dersom man ser antall grunnordninger i forhold til størrelse på menigheten, er det en tendens til at små menigheter i mindre grad enn store har sendt inn flere ordninger. Dette kan tolkes slik at antall ansatte i staben og antall kirkemedlemmer preger utfallet av reformprosessen. Samtidig finnes det eksempler på at også små menigheter har sendt inn flere grunnordninger. Dette kan tyde på at enkeltpersoner (lokale ildsjeler) kan ha innvirkning på hvordan reformen er blitt tatt i mot.

En gjennomgang av materialet viser at enkelte endringer har fått stort gjennomslag i menighetene, mens andre bare er blitt innført hos noen få. Flertallet av menighetene har valgt å legge inn informasjon ved starten av gudstjenesten. Inngangsprosjesjon er videre en praksis som primært brukes i forbindelse med dåp. Samlingsbønnen synes å ha erstattet den funksjonen kollektbønnen tidligere har hatt. Flertallet av menighetene har valgt å beholde syndsbekjennelsen i Samlingsdelen. Det er få menigheter som benytter seg av muligheten til å utforme egne liturgiske tekster i forbindelse med samlingsbønn og syndsbekjennelse.

Materialet tyder på at menighetssvar knyttet til tekstlesninger er lite brukt. Evangelieprosjesjon er i liten grad tatt i bruk som fast ordning. Den apostoliske trosbekjennelsen er fremdeles den dominerende formen for trosbekjennelse. Mange menigheter har planer om å skrive lokale bønner, men få har ressurser til å gjennomføre dette som en fast praksis.

Bruken av lysglobe og dåpslys har fått bredt gjennomslag i Den norske kirke. Menighetene synes å ha større bevissthet om liturgiens handlingsaspekt enn før. Den nye oversettelsen av Herrens bønn har fått innpass i et flertall av menighetene.

Nattverden har styrket sin stilling i den lokale gudstjenestefeiringen, men det er fortsatt mange hovedgudstjenester som ikke inkluderer nattverd. Bevissthet om nattverden som en meningsskapende handling hvor ord og musikk, artefakter, kropp og sanselighet, rom og bevegelse inngår i en større helhet, ser ut til å være økende. Samtidig har menighetene et ambivalent forhold til bruk av utvidet fredshilsen med håndtrykk i tilknytning til nattverden.

Endring og kontekst

Hvilke faktorer i menighetens kontekst som betyr mye og lite for utformingen av de kirkelige tiltak og uttrykk, er et spørsmål det er vanskelig å komme til bunns i. Dette henger sammen med at faktorenes viktighet varierer etter hvilke kirkelige tiltak det er snakk om. Den pågående gudstjenestereformen har, sammen med andre kirkelige reformer, gitt oss nytt og spennende materiale å forske på, som gjør det nødvendig å diskutere forholdet mellom kirkelige tiltak og kontekst på nytt.

De fire bispedømmene vi har valgt å fokusere på, har alle sine særtrekk og fremstår som kontrastregioner i en kirkelig sammenheng. Samlet vil de kunne gi et bilde av situasjonen på landsplan. De fire er videre et godt utgangspunkt for sammenlikning av ulike regioner. Agder bispedømme blir gjerne betraktet som representant for tradisjonell vekkelseskristendom, mens folkekirkeligheten står sterkt i Nidaros. Nord-Hålogaland er utpreget folkekirkelig, men har også innslag av religiøse minoriteter. Oslo bispedømme er både preget av religiøs pluralisme og av en moderne kultur og sekularisering.

Vi har hentet inn registerdata fra Menighetens årsstatistikk 2012 og DnKs medlemsregister. På bakgrunn av dette kan vi tegne et bilde av kirkelige regioner med hver sine særtrekk. Den kirkelige årsstatistikken og medlemsregisteret inneholder data på menighetsnivå som det er interessant å inkludere i analysen av liturgiske valg.

Tabell 1 illustrerer hvordan de fire bispedømmene avviker fra hverandre på en rekke mål på kirkelig aktivitet og deltakelse. Oslo skiller seg ut ved å ha lave medlemstall. Nidaros og Nord-Hålogaland har høye medlemstall og høy oppslutning om de kirkelige overgangsritualene, mens de høyeste nattverdstillene og tall for deltakelse målt per medlem finner vi i Agder. Tabellen viser at alle bispedømmene har særtrekk. Denne typen mål kobles sammen med mål på liturgisk endring, for å fange opp sammenhenger og mulig forklaringer på endringsvilje.

Tabell 1: Kirkelige mål fordelt på bispedømmer.

	Oslo	Nidaros	Agder	N-Hålogaland	Alle BD ⁷
Døpte av fødte	34 %	74 %	70 %	75 %	64 %
Konfirmerte av 15-åringer	39 %	73 %	62 %	69 %	66 %
Konfirmerte av medl./tilhørig 15 år	80 %	91 %	91 %	98 %	83 %
Gj.snittlig antall delt. på hovedgudstjeneste	112	92	105	74	98
Gj.snittlig antall nattverdgjester ved n.gudstj.	52	30	56	24	41
Antall gudst.tj pr. medlem	1.0	1.1	1.7	1.2	1.2
Andel DnK-medlemmer av befolkning	59 %	83 %	75 %	83 %	76 %
Andel menigheter med under 1000 medl.	2 %	37 %	38 %	35 %	28 %
Andel kirkehus bygd etter 1950	48 %	10 %	13 %	52 %	21 %

Kilde: Menighetens årsstatistikk og DnKs medlemsregister (2012).

Samlemål på endringsorientering

På bakgrunn av det innsendte materialet har vi valgt ut elleve variabler/spørsmål som det er aktuelt å inkludere i et samlemål på endringsorientering. De elleve faktorene er valgt ut fordi de representerer nye former og uttrykk i gudstjenestelivet. De er alle knyttet til grunnlagsmaterialet for gudstjenestereformen.⁸ En statistisk test av reliabilitet viser at variablene henger nært sammen og utgjør en underliggende dimensjon i materialet.⁹ De tekniske kravene til hvordan man lager slike samlemål, gjør at vi ikke står fritt til å velge ut hvilke elementer som skal tas med, og hvilke som skal utelates. Ved å trekke inn så mange som elleve av elementene det er rapportert på i indekskonstruksjonen, er det sannsynliggjort at vi fanger opp en hovedtendens i materialet.

Følgende elleve variabler slås sammen til et samlemål (indeks) som er ment å skulle fange opp grad av liturgisk endring:

- *Bruk av inngangsprosesjon*
- *Stående salmesang ved inngang*
- *Syndsbekjennelsen flyttet*
- *Dåpsforeldre involveres som medliturger*
- *Bruk av evangelieprosesjon*
- *Innføring av lokal forbønn*
- *Innføring av ny Herrens bønn*
- *Innføring av utvidet fredshilsen*
- *Lystenning i globe*
- *Intinksjon som normalordning*
- *Stående salmesang ved utgang*

De elleve variablene kodes til variabler med tre verdier. Verdien 2 angir fast bruk av elementet,

1 angir at det nye elementet benyttes sporadisk, mens 0 angir at det ikke er innført. Den additive indeksen får dermed verdier fra 0 til 20, ut fra hvor mange nye tiltak som er innført. Indeksen kalt "endringsorientering" er positivt korrelert med antall grunnordninger som er valgt.¹⁰ Menigheter som viser stor endringsvilje har en tendens til å sende inn flere grunnordninger. Dette understreker at den konstruerte indeksen fungerer som et mål på ønske og evne til endring. De øvrige faktorene eller spørsmålene som inngår i materialet, sammenfaller ikke alltid med de valgte. For eksempel er spørsmål knyttet til valg av liturgisk musikk bevisst holdt utenfor. Dette utgjør i seg selv en kompleks endring som vil bli analysert i andre sammenhenger.¹¹

Til tross for at det er en innbyrdes sammenheng mellom de elleve utvalgte endringstiltakene, er det klar forskjell på hvor mange menigheter som har gjennomført hvert av dem. Andelen som har innført tiltaket, varierer fra 10 prosent for lokal forbønn til 70 prosent som rapporterer om aktiv bruk av lysglobe. Med utgangspunkt i samleindeksen finner vi at menigheter i Oslo bispedømme samlet sett har gjennomført flest liturgiske endringer, fulgt av menigheter i Nidaros og Agder. Nord-Hålogaland har gjennomført færrest endringer. Variasjonen, uttrykt gjennom standardavviket, er størst i Nord-Hålogaland. Det er altså her vi finner størst variasjon mellom de menigheter som holder på gammel ordning, og dem som har gått inn for liturgisk fornying.

Tabell 2. Antall endringstiltak ut fra samleindeks.

	Minimum endringstiltak	Maksimum endringstiltak	Gjennomsnitt endringstiltak	Standard avvik	N
Oslo	5	20	12.7	3.13	67
Nidaros	4	18	11.0	3.05	131
Agder	3	18	11.4	3.06	133
N-Hålogaland	0	17	10.3	3.68	63
Hele utvalget	0	20	12.3	3.48	394

Kilde: Gudstjenestereformundersøkelsen 2012.

Er kultur eller ressurser viktigst?

Ved å koble data fra reformundersøkelsen sammen med data fra årsstatistikken og medlemsregisteret får vi mulighet til å se endringsorientering i relasjon til en rekke forhold knyttet til menigheten og dens omgivelser. Vi er opptatt av hva som kan kaste lys over de liturgiske endringene. Gjenspeiler tradisjonelle kirkelige skillelinjer i materialet knyttet til valg av liturgiske elementer? Samsvarer grad av endringsorientering med skillet mellom områder preget av vekkelseskristendom og folkekirkelighet? Spiller graden av urbanisering inn? Er forkla-

ringsfaktorer knyttet til kultur eller til ressurser viktigst?

For lettere å se sammenhengen mellom kontekstuelle faktorer og mål på endringsorientering deles målet opp i tre kategorier som hver omfatter omtrent en tredel av menighetene. Disse kalles "lav grad av endring", "middels grad av endring" og "høy grad av endring". På denne måten blir det enklere å lese ut av tabellene hvilke faktorer som er relatert til endringsorientering, og hvilke som ikke er det.

Det første vi skal se på, er forholdet mellom endringsorientering og geografiske faktorer. I

Tabell 3. Endringsorientering etter geografirelaterte faktorer.

	Lav grad av endring	Middels grad av endring	Høy grad av endring	Samlet fire bispedømmer ¹³
Oslo BD	6 %	11 %	32 %	17 %
Nidaros	24 %	40 %	35 %	33 %
Agder/Telemark	42 %	35 %	25 %	34 %
Nord-Hålogaland	28 %	14 %	8 %	16 %
Kirkehus bygd etter 1950	20 %	23 %	29 %	24 %
Del av bykommune	42 %	38 %	41 %	40 %
Små menigheter (Under 1000 medl.)	42 %	36 %	17 %	31 %
Store menigheter (Over 5000 medl.)	11 %	16 %	44 %	25 %
Antall menigheter	118	136	140	394

Kilde: Gudstjenestereformundersøkelsen, årsstatistikk og medlemsregister.

vår analyse omfatter disse region, størrelse på menighet/sokn, kommunetype, samt alder på kirkebygg¹²

I tabell 3 ser vi nærmere på forholdet mellom endringsorientering på den ene siden og bispedømme, kirkens byggeår, kommunetype og medlemstall på den andre. Kolonnen helt til høyre sier hvordan de ulike kontekstuelle faktorene fordeler seg i totalmaterialet, mens de tre andre kolonnene angir fordelingen i de tre gruppene av menigheter som har gjennomført få, noen eller mange endringer. Ved å sammenlikne kolonnene får man et grovt bilde av om de inkluderte variablene har betydning for endringsorientering eller ikke. Når for eksempel gruppen av sterkt endringsorienterte menigheter inneholder 32 prosent Oslo-menigheter, mens Oslo-menigheter bare utgjør 6 prosent av gruppen med få endringer, tyder det på at region/bispedømme er en variabel som har betydning. Det ser ut til at geografiske faktorer spiller inn på grad av endringsorientering. Menigheter fra Oslo og i noen grad Nidaros er overrepresentert blant de 140 menighetene som har gjennomført store endringer, mens menigheter fra Agder og Nord-Hålogaland er underrepresentert i denne gruppen. Det er noen flere *arbeidskirker* blant menighetene med høy grad av endringsorientering enn blant dem med mindre endring. Det kan se ut til at arbeidskirkemenighetene er noe mer endringsorienterte enn andre menigheter, i tråd med det man ville forventet ut fra teori.

Det er ikke flere bymenigheter i gruppen, som har gjennomført store endringer i liturgien, enn det er i gruppen som har foretatt få endringer. Antall *kirkemedlemmer* i soknet ser imidlertid ut til å spille en vesentlig rolle. Blant de mest endringsorienterte menighetene har over 44 prosent flere enn 5000 medlemmer. Andelen store menigheter er klart lavere i gruppen som har gjort få endringer. Dette kan tyde på at *ressurssituasjonen* i stab og menighet for øvrig har innvirkning på muligheten for å gjøre endringer. Blant de geografirelaterte faktorene er det region/bispedømme og medlemstall som har tydeligst utslag. Senere skal vi gjennomføre en samlet analyse som viser hvilke enkeltfaktorer som har mest å si.

Det kan være interessant å se nærmere på gudstjenesteprofilen i menigheter med lav og høy grad av endringsorientering. I undersøkelsen er vi opptatt av endringer i hovedgudstjenestene på søn- og helligdager. Disse gudstjenestene utgjør i alle bispedømmer hovedtyngden av alle gudstjenester. Det er likevel forskjell på bispedømmene, spesielt mellom Oslo og Agder. I Oslo utgjør gudstjenester *utenom* søn- og helligdag 36 prosent av alle gudstjenester, mens det i Agder dreier seg om 19 prosent av gudstjenestene. I Nidaros og Nord-Hålogaland utgjør slike gudstjenester omkring 30 prosent. Det kan bety at man i Agder bispedømme er opptatt av at det skal avholdes gudstjenester i flest mulig kirkebygg hver søndag. Det er imidlertid også et tegn på at Oslo har et befolkningsgrunnlag som gjør det mulig å avholde flere typer gudstjenester, slik som for eksempel konsertgudstjenester på kveldstid.

Gudstjenestereformen legger opp til at hovedgudstjenesten skal ha *nattverd*. Om dette faktisk er tilfellet, kan vi få en pekepinn om ved å se antall gudstjenester med nattverd i relasjon til antall gudstjenester søn- og helligdag. Andelen nattverd-gudstjenester er klart størst i Oslo og minst i Agder og Nidaros, mens Nord-Hålogaland plasserer seg i en mellomposisjon. Nattverd synes ikke å være en fast del av hovedgudstjenesten verken i Agder eller i Nidaros. Bakgrunnen kan være en holdning om at hyppig nattverd bidrar til å forsterke skillene mellom ulike grupper i menigheten. Denne typen spenning har vært tematisert i begge bispedømmene, men på ulik måte. I Oslo bispedømme synes denne utfordringen å være lite aktuell. Oslo er det bispedømmet som har høyest andel nattverd-gudstjenester og høyest andel nattverd-deltakere sett i forhold til tallet på gudstjenestedeltakere søn- og helligdag.

Familiegudstjenester fanger opp den største andelen gudstjenestedeltakere i Agder, mens gudstjenester for skolebarn relativt sett er viktigst i Oslo. Både i Nidaros og Nord-Hålogaland står konfirmasjonsgudstjenestene for den største andelen. De øvrige gudstjenestetyperne har omtrent samme posisjon i de fire bispedømmer. Bildet stemmer med det vi tidligere har nevnt om Agder og Nidaros som kontrastregioner.

Tabell 4. Endringsorientering etter gudstjenesterelaterte faktorer.

	Lav grad av endring	Middels grad av endring	Høy grad av endring	Samlet fire bispedømmer
Hovedgudstjenester som andel av alle gudstjenester	65 %	72 %	76 %	71 %
Hovedgudstjenestens andel av alle deltakere	75 %	78 %	79 %	77 %
Antall deltakere i gjennomsnitt ved hovedgudstjenester	104	95	96	98
Antall nattverdgjester i gjennomsnitt	46	42	42	43
Nattverdgjester som andel av gjennomsnittlig antall gudstjenestedeltakere	45 %	44 %	43 %	44 %
Familiegudstjenestenes andel av samlet deltakelse	11 %	15 %	15 %	14 %
Konfirmasjonsgudstjenestenes andel av samlet deltakelse	13 %	13 %	12 %	13 %
Antall menigheter	118	136	140	394

Kilde: Gudstjenestereformundersøkelsen, årsstatistikk og medlemsregister.

Oslo skiller seg fra de øvrige ved både familie- og konfirmasjonsgudstjenester samlet utgjør en begrenset del av besøket. Bidrar så mål knyttet til gudstjenestestruktur til å forklare graden av liturgisk endring?

Det viser seg å være relativt liten forskjell på gudstjenesteprofilen til de tre gruppene av menigheter. Blant de mest endringsorienterte menighetene utgjør hovedgudstjenesten på søndag formiddag en større andel av det samlede gudstjenestetilbudet enn i menigheter med lavere grad av endring. Dette gjenspeiles i noen grad også i andelen kirkebesøk som knytter seg til hovedgudstjenesten. Når det gjelder fram møtet ved gudstjenester og antall nattverdgjester er det en viss forskjell mellom de tre gruppene. Det er en tendens til at nattverden fanger opp en noe lavere andel av gudstjenestedeltakerne i de endringsorienterte menighetene. I disse menighetene er gjennomsnittlig antall nattverdgjester 42 mot 46 i de minst endringsorienterte menighetene. I og med at en del av de liturgiske endringene nettopp knytter seg til nattverden, kunne man tenkt seg et motsatt resultat. Men som vi har vært inne på, kan nattverdgang også betraktes som en indikator på menighetskjerens relative styrke. I et slikt perspektiv gir det mening at endringsorienterte menigheter har noe lavere nattverdeltagelse enn de øvrige.

Familiegudstjenestenes andel av det samlede besøkstallet er noe høyere i de meget endringsorienterte enn i lite endringsorienterte menighetene. En svak motsatt tendens gjør seg gjeldende når vi ser på konfirmasjonsgudstjenestenes andel av det totale kirkebesøket.

Menighetens størrelse, i betydning antall *kirkemedlemmer* i soknet, er en av de faktorene som så langt har slått tydeligst ut når det gjelder endring på liturgifeltet. Spørsmålet er hvilke aspekter ved menighetenes størrelse som er utslagsgivende. En kan tenke seg at størrelse går sammen med kulturelle aspekter ved omgivelsene. Men størrelse har også noe å gjøre med ressurser, i form av personell og midler. Menigheter med mange kirkemedlemmer vil som regel ha en stab med mange ansatte. Det at mange stillingstyper er representert i staben betyr ikke nødvendigvis at det er enkelt å enes om forslag til ny liturgi. Samtidig kan slike menigheter ha de nødvendige ressursene som skal til for å sette nye forslag ut i livet.

Betydningen av tilgang på ressurser og ønsket om å foreta liturgiske endringer vil i noen grad kunne belyses ved hjelp av kvantitative data. Men her vil kvalitative intervjuer i store og små menigheter i de fire bispedømmene kunne utgjøre et viktig supplement.

Gudstjenestereformen skaper økt behov for

frivillige medarbeidere. Det er ikke gitt at tilgangen på frivillige er bedre i store enn i små menigheter, målt etter medlemstall. Nærhet og følelse av tilhørighet er en forutsetning for frivillig engasjement. Små menigheter kan ha det fortrinn at ansatte og medlemmer kjenner til hverandre. Datamaterialet inneholder relativt få variabler som sier oss noe om tilgangen på ressurser. Verken antall stillinger, årsverk eller økonomisk handlingsrom kan leses ut av materialet. En vurdering av ressursituasjonens betydning for endringsorientering må vurderes med utgangspunkt i opplysninger om tilgang på frivillige medarbeidere og egeninnsamlede midler.

Som nevnt er det ikke gitt at de tilgjengelige dataene gir et dekkende bilde av ressursituasjonen i menighetene. Likevel finner vi flere utslag som peker i en forventet retning. De menigheter som har gjennomført store endringer i gudstjenesten, har gjennomgående god tilgang på frivillige. Dette er spesielt tydelig når det gjelder frivillige i gudstjenestearbeidet og det samlede tallet på frivillige. To av faktorene er hentet inn fra årsstatistikken for 2013 da man for første gang spurte om antall frivillige totalt sett, samt i tilknytning til menighetsrådet. Det er interessant å merke seg at de mest endringsorienterte menighetene har bedre tilgang på frivillige enn de lite endringsorienterte menighetene. Dette indikerer at ressurser spiller inn, i tillegg til kultur. Faktorene som dreier seg om innsamlede midler, gir i liten grad utslag i forventet retning. Menigheter som har gjennom-

ført få endringer, samler omtrent inn like mye per medlem som større og mer endringsorienterte menigheter. Mål på givertjenesten gir derimot et svakt utslag i forventet retning.

Trosopplæringen er en annen kirkelig reform som har pågått parallelt med gudstjenestereformen. Er det mulig å se noen forbindelse mellom de to reformene? Er det slik at menigheter som har kommet langt når det gjelder å iverksette trosopplæringsreformen, også stiller seg åpen for å reformere gudstjenesten? I den sentrale kirkelige planen for trosopplæring er det et mål å styrke menighetens generelle gudstjenesteliv. Man kan tenke seg at menigheter som allerede har igangsatt endringer i tilknytning til trosopplæringsreformen, er villige til å ta fornyelsesarbeidet et skritt videre. Motsatt kan man tenke seg at menigheter som har brukt mye krefter på å gjennomføre trosopplærings tiltak, har opparbeidet seg en viss motstand mot nye reformer som berører stab og menighet.

Tabell 6 viser oppslutningen om *trosopplæringstiltak* i de tre menighetstypene. Oppslutning er andelen barn som fanges opp innenfor den aktuelle målgruppen. Noe av grunnen til at de nye tiltakene *Tårnagenthelg* og *Lys våken* fanger opp færre enn fireårsbok og konfirmasjon, er at de (pr. 2012) bare tilbys i et utvalg av menighetene. Et par av de aktuelle tiltakene ser ut til å gi utslag. *Konfirmasjonen* står noe sterkere i menigheter som har gjennomført få endringstiltak enn i menigheter med store endringer. Dette kan ha sammenheng med at konfirmasjon er et etablert overgangsritual som

Tabell 5. Endringsorientering etter ressursrelaterte faktorer.

	Lav grad av endring	Middels grad av endring	Høy grad av endring	Samlet fire bispedømmer
Antall frivillige ved gudstjenester	26 pers.	26 pers.	34 pers.	29 pers.
Antall frivillige ved komité- og utvalgsarbeid	19 pers.	16 pers.	19 pers.	18 pers.
Antall frivillige menighetsråd (2013)	8 pers.	8 pers.	9 pers.	8 pers.
Antall frivillige totalt (2013)	62 pers.	72 pers.	94 pers.	77 pers.
Offer pr. medlem	kr. 35	kr. 40	kr. 36	kr. 37
Offer til egen virksomhet pr. medlem	kr. 17	kr. 18	kr. 17	kr. 17
Beløp givertjeneste pr. medlem	kr. 14	kr. 22	kr. 18	kr. 18
Antall menigheter	118	136	140	394

Kilde: Gudstjenestereformundersøkelsen, årsstatistikk og medlemsregister.

Tabell 6. Endringsorientering etter oppslutning om trosopplæringstiltak.

	Lav grad av endring	Middels grad av endring	Høy grad av endring	Samlet fire bispedømmer
Oppslutning om 4 årsbok	52 %	57 %	55 %	55 %
Oppslutning om Tårnagenthelg	19 %	23 %	22 %	21 %
Oppslutning om Lys våken	22 %	28 %	27 %	26 %
Oppslutning om konfirmasjon	88 %	86 %	85 %	87 %
Antall menigheter	118	136	140	394

Kilde: Gudstjenestereformundersøkelsen, årsstatistikk og medlemsregister.

har sterkeste fotfeste i folkekirkelige områder. Vi har tidligere antydnet at typisk folkekirkelige menigheter kan ha motforestillinger mot å innføre raske og dyptgripende endringer i gudstjenesten. Det er interessant å merke seg at oppslutningen om nyere trosopplæringstiltak som *Tårnagenthelg* og *Lys våken* er noe høyere i menigheter som har gjennomført en del endringer, enn i menigheter med få endringer. Nye trosopplæringstiltak har vist seg å nå ut til andre grupper av barn og unge enn tradisjonelt kirkelige barnearbeid. Det innebærer for eksempel at tiltakene slår omtrent like godt an i urbane som i rurale strøk (Botvar, Haakedal, Kinserdal 2013).

Multivariat analyse

Analysen så langt har vist at både faktorer knyttet til kultur, struktur og ressurser er av betydning for liturgiske endringer. I denne delen skal vi gjennomføre en samlet statistisk analyse av et sett av faktorer for å se hvilke som har størst gjennomslag. I en regresjonsanalyse

finner vi den direkte sammenhengen mellom hver av forklaringsfaktorene og endringsorientering etter at vi har tatt hensyn til innvirkningen fra de øvrige faktorene. På den måten kan vi komme et skritt nærmere når det gjelder å avklare hva som er betingelsene og drivkreftene i endringsarbeidet.

På bakgrunn av tidligere gjennomførte analyser har vi valgt ut åtte forklaringsfaktorer som inkluderes i den multivariate analysen. Noen av variablene er tatt med fordi de er av spesiell teoretisk interesse (region, by/land, kirkens byggeår). Andre er valgt ut fordi de har vist seg interessante i våre tidligere, bivariate analyser (frivillige medarbeidere, andel nattverdgjester, oppslutning om *Lys våken*). Til sammen forklarer de åtte variablene i modellen 20 prosent av variansen i variabelen endringsorientering. Det betyr at det også finnes andre relevante forklaringsfaktorer enn dem vi har tatt med, som vi dessverre ikke har tilgang til i materialet.

Det er fem variabler som har tydelige, signifi-

Tabell 7. Regresjonsanalyse med endringsorientering som analysevariabel.¹⁴

	Beta	Sign.
Tilhører Oslo bispedømme	.21	.001
Hovedkirke bygget etter 1950	-.08	n.s.
Antall medlemmer i soknet	.30	.001
Tilhører bykommune	.03	n.s.
Nattverdgjester som andel av gudstjenestedeltakere i gj.snitt	-.15	.01
Konfirmasjonsgudstjenestenes andel av gudstjenestedeltakere	-.10	.05
Oppslutning om Lys våken	.01	n.s.
Antall frivillige tilknyttet gudstjenesten	.13	.01
Forklart varians (r ²)	.20	
n.s.=not significant		

kante utslag. Det gjelder tilhørighet til Oslo bispedømme, antall medlemmer i soknet, nattverdgjester som andel av gudstjenestedeltakere, antall frivillige knyttet til gudstjenesten samt konfirmasjonsgudstjenestens andel av kirkebesøket. Det betyr at både faktorer relatert til geografi, kultur og ressurstilgang spiller en rolle for grad av endringsorientering. Til tross for at vi i analysen tar hensyn til faktorer knyttet til både kultur og ressurser, viser det seg at geografiske variabler likevel har selvstendig betydning. For eksempel skiller Oslo bispedømme seg fra de øvrige når det gjelder reformvilje. Antall medlemmer i soknet har imidlertid sterkere effekt enn tilhørighet til Oslo bispedømme. Den positive effekten innebærer at jo flere medlemmer i soknet, desto større endringsorientering. Dette kan bety at urbane omgivelser bidrar til å skape en kultur der endring betraktes som ønskelig og nødvendig. Målet som skulle fange opp arbeidskirkemeningheter, gir ikke det forventede utslaget. Disse menighetene fremstår ikke som pådrivere når det gjelder gudstjenestereform. Skillet mellom by og land gir heller ikke utslag i analysen. Det kan tyde på at det ikke primært handler om en moderne og urban kontekst, men er et spørsmål om ressurstilgang. Antall frivillige medarbeidere i gudstjenesten peker nettopp i en slik retning. Jo flere medarbeidere som engasjeres i gudstjenesten, desto større er ønsket om å foreta liturgiske endringer. Mange av de nye forslagene krever ressurser, ikke minst i form av personer som er villige til å stille opp som tekstlesere, nattverdmedhjelpere, prosesjonsdeltakere osv. Konfirmasjonsgudstjenestens andel av kirkebesøket er en variabel som slår negativt ut på endringsorientering. Folkekirkelige menigheter som er preget av høy oppslutning om overgangsrutene, kombinert med lav oppslutning om gudstjenesten i allminnelighet, velger ofte å holde fast på en innarbeidet gudstjenesteform. Den femte variabelen som gir tydelig utslag, er andelen nattverdgjester sett i forhold til gudstjenestedeltakere (i gjennomsnitt). Dette er et mål som tidligere har vært benyttet for å fange opp balansen mellom folkekirkelighet og menighetskjerne. Til tross for at den relative oppslutningen om nattverden har økt de seneste årene, ser det fort-

satt ut til at et slikt mål har relevans i kirkesosiologiske analyser (Botvar 2012). Utslaget tyder på at menigheter som har en høy andel nattverdgjester i forhold til gudstjenestedeltakelsen, ofte stiller seg negative til endringer. Dette kan tolkes som et utslag av en kirkelig kultur som vil ivareta gjenkjennelse som et sentralt liturgisk kriterium. En annen måte å se det på er at den gudstjenestefeirende menigheten i slike tilfeller består av få personer utenom den aktive kjernen. Målet kan dermed tolkes som et uttrykk for tilgang på personellressurser.

Vi har tidligere sett at det er en viss forskjell i oppslutningen for trosopplæringstiltak i menigheter som har gjennomført store versus små endringer i liturgien. Variabelen som måler konfirmasjonens posisjon, virket negativt inn på endringsorientering. Oppslutning om tiltaket *Lys våken* har derimot ingen signifikant effekt på endringsorientering. Oppslutningen er tilnærmet like høy i menigheter med stor og liten grad av endring. Den multivariate analysen viser at både *geografiske, kulturelle* og *ressursmessige* forhold ved menigheten og omgivelsene spiller inn på viljen til å reformere gudstjenestelivet. Det er ikke mulig å peke på en enkeltfaktor som forklaring på valgene menighetene har gjort. Det er snakk om en prosess der flere faktorer inngår i et samspill.

Avslutning

I denne artikkelen har vi diskutert hvilke faktorer som kan bidra til å forklare at noen menigheter har valgt å gjennomføre store endringer i gudstjenesten, mens andre har valgt å beholde mye av den gamle liturgien. På bakgrunn av innsendte rapporter fra menighetene i fire bispedømmer konstruerte vi et samlemål på endringsorientering. Data om gudstjenestereformen ble koblet til data fra menighetenes årsstatistikk og medlemsregisteret for 2012. Til sammen ga dette mulighet for å foreta analyser av en rekke data om menigheten og dens omgivelser. Noen tendenser synes å gå igjen. *Oslo* framstår som et bispedømme som forholder seg aktivt til de mulighetene som reformen åpner opp for. Det synes videre som menighetens *størrelse* betyr mye for hvordan man lokalt forholder seg til endringsforslagene.

I bygdesamfunn med dype folkekirkelige røtter er det ofte mange som føler tilhørighet til kirken, også til kirkebygget. Dåp er for mange (fortsett) et udiskutabelt valg, mens nattverd er et sakrament man i mindre grad gjør seg nytte av. I større byer der de store menighetene befinner seg, er det gjerne en mer distinkt kjerne som fyller kirken. Andelen kirkemedlemmer som har en stabil, men noe fjern folkekirketilhørighet, er mindre dominerende. Dette kan skape større handlingsrom for de kirkelige stabene.

Tidligere teorier omkring variasjon mellom ulike typer av menigheter passer ikke særlig godt som forklaring på vilje til å reformere gudstjenestelivet. Verken folkekirkelige eller antatt vekkelsespregede menigheter fremstår som pådrivere i denne typen reformer. Heller ikke antakelsen om at arbeidskirkene i byene ville være i front, stemmer overens med empirien. Ressurssituasjonen ser derimot ut til å spille en rolle for de valgene som tas. Tilgangen på frivillige medarbeidere som kan bidra i gudstjenesten, er for eksempel vesentlig. Dette underbygges ved at store menigheter med mange medlemmer har gjennomført flere endringer enn menigheter med få medlemmer. Det er i stor grad de samme menighetene som har lyktes med å innføre nye trosopplæringstiltak, som også går inn for liturgiske endringer. Det dreier seg med andre ord om menigheter som har fått tilført ekstra ressurser i form av offentlige overføringer og nye stillinger.

I små menigheter, som ofte ligger i utkantstrøk, står folkekirken tradisjonelt sterkere, og man er kanskje i større grad opptatt av å ivareta gjenkjennelse for dem som ikke kommer så ofte til kirken. Store menigheter befinner seg gjerne i bynære strøk. Spørsmålet er om det generelt er en annen åpenhet for liturgiske endringer der konteksten er preget av mangfold og mobilitet. Menighetene i byene og i tettbygde strøk møter gjerne mer likegyldighet fra omgivelsene. Supplert med store staber kan det ligge til rette for utprøving av nye ideer og tiltak. Det er grunn til å spørre om Oslo-tallene speiler en generell endring i kulturen. Det synes i større grad å være en åpenhet for kirkens estetiske element, og flere studier viser en forskyvning fra kirken

som ”opplyser” til ”mysterieforvalter”. Disse endringene kan slå seinere inn i bygdesamfunn enn i urbane miljø. Funnene fra denne undersøkelsen tyder på at liturgisk endring i særlig grad forekommer i *storbymenighetene*.

For å komme et skritt videre i analysen av vedtak om innføring av nye liturgiske elementer trenger vi kvalitative data som kan si noe om forløpet av prosessen, og hvilke aktører som er sentrale. Det innsamlede intervjumaterialet vil være et utgangspunkt for å fange opp hvilke mekanismer som gjør seg gjeldende når en menighet beslutter seg for å gjennomføre krevende endringer av innarbeidet praksis.

Referanser

- Askeland, Harald 2012. Endringsledelse – muligheter og utfordringer for en kirke i endring. Lederroller, ledelse og kompetansebehov. I Birkedal, Erling, Hegstad, Harald og Skorpe Lannem, Turid (red.): *Menighetsutvikling i folkekirken. Erfaringer og muligheter*. Oslo: Prismet bok.
- Aagedal, Olaf 1988. *Rapport frå Bedehusland*. Oslo: Det Norske Samlaget.
- Aagedal, Olaf 2003. *Bedehuskultur*. Trondheim: Tapir 2003.
- Botvar, Pål Ketil 2012. *Tilstandsrapport for Den norske kirke 2012*. KIFO Notat 4/2012.
- Botvar, Pål Ketil og Mosdøl, Hallvard Olavson 2014. *Noe falt i god jord. Den norske kirkes gudstjenestereform sett fra menighetsnivå*. KIFO-rapport 2/2014.
- Botvar, Pål Ketil, Elisabeth Haakedal og Frode Kinserdal 2013. *Når porten gjøres vid. Evaluering av trosopplærings bredde tiltak*. KIFO-rapport 2013:2.
- Fæhn, Helge 1994. *Gudstjenestelivet i Den norske kirke: Fra reformasjonstiden til våre dager*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Hegstad, Harald 1996. *Folkekirke og trosfelleskap*. Trondheim: Tapir 1996.
- Hellemo, Geir (red.) 2014. *Gudstjeneste på ny*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kirkerådet 2011. *Veiledning til gudstjenestens hoveddeler*.
- Kirkerådet 2011. *Ordning for hovedgudstjenesten*.
- Lathrop, Gordon 1993. *Holy things. A Liturgical Theology*. Minneapolis: Fortress Press.
- Lappégard, Sevast 1988. *Folkekyrketeologi*. I Sandvik, Bjørn (red.): *Folkekirken – Status og strategier*. Oslo: Presteforeningens studiebibliotek.
- Rokkan, Stein. 1960. *The nation-wide election survey 1957*. Bergen: Chr. Michelsens Institutt.
- Sandvik, Bjørn 1998. *Det store nattverdfallet*. Trondheim: Tapir 1998.
- Øidne, Gabriel 1986/1957. Litt om motsetninga mellom Austlandet og Vestlandet. I Olaf Aagedal (red.), *Bedehuset, rørsla, bygda, folket*. Oslo: Det norske samlaget.

Noter

- 1 Gudstjenestereformen (Sak KR 32/13) ble behandlet av Kirkerådet 26. september 2013.
- 2 Kvalitative data trekkes inn i rapporten ”Noe falt i god jord” av Botvar og Mosdøl (2014), samt i en kommende antologi fra prosjektet ”Liturgi i bevegelse” der Anne Haugland Balsnes er prosjektleder.
- 3 Fra de fire bispedømmekontorene fikk vi tilsendt de

- innsendte lokale grunnordningene fra tilnærmet alle menighetene. Disse dataene er kodet inn i statistikkprogrammet SPSS slik at vi har informasjon om valg gjort i forhold til ca. 30 ulike ledd og elementer i gudstjenesten. Vi avgrenser oss til valg knyttet til søndagens sentrale hovedgudstjeneste.
- 4 Vi har for hver datakilde koblet data om de samme menighetene i de fire bispedømmene. Noen få menigheter falt ut fordi de ikke var med i alle datakildene. Foruten data om liturgiske endringer har vi tilgang til data fra årsstatistikken, samt medlemstall fordelt på alderstrinn. En del relevante opplysninger mangler likevel, for eksempel knyttet til personellmessige og økonomiske ressurser.
 - 5 Med folkekirkelig mener Hegstad den form for kirkelig tilhørighetsform som er en del av den allmenne kultur i samfunnet, og som omfatter den overveiende majoritet. Med trosfellesskap sikter Hegstad til gruppedannelser der den religiøse troen er det konstituerende element.
 - 6 Jfr. "Noe falt i god jord – Den norske kirkes gudstjenestereform sett fra menighetsnivå" skrevet av P.K. Botvar og H.O. Mosdøl (KIFO-rapport 2/2014).
 - 7 I denne tabellen har vi inkludert data fra alle elleve bispedømmer. I de etterfølgende tabellene presenteres gjennomsnittstall for våre fire utvalgte bispedømmer i kolonnene ytterst til høyre. Antakelsen er at det kun vil være små avvik mellom gjennomsnitt for utvalget på fire og for alle bispedømmene.
 - 8 Vi har også måttet ta hensyn til hvilke elementer ved gudstjenesten som er best rapportert, og som har lavt utfall av svar.
 - 9 En reliabilitetstest indikerer at de elleve variablene henger sammen på en måte som gjør at de kan slås sammen til en additiv indeks. Reliabilitetsmålet Cronbachs alpha er .60, noe som er et akseptabelt resultat.
 - 10 Korrelasjonsmålet Pearsons r er .25, $p < .001$. Dette betyr at sammenhengen er statistisk sikker.
 - 11 Innenfor prosjektet "Liturgi i bevegelse" arbeides det med å utgi en antologi over ulike sider ved gudstjenestereformen i løpet av 2015.
 - 12 Vi er opptatt av å fange inn arbeidskirkerne spesielt. Kategorien kirkebygg etter 1950 er imidlertid ikke ensbetydende med arbeidskirker. Fra krigen og fram til for noen få år siden ble nye kirker bygd som funksjonelle arbeidskirker. I de siste årene er det også bygd katedraler (for eksempel Geilo, Alta, Søm, Mortensrud). Men den siste kategorien er svært liten.
 - 13 Samlet-kategorien presenterer gjennomsnittet for de fire utvalgte bispedømmene. Den er et referansepunkt for tall i de andre kolonnene. Det er ikke alltid slik at menighetene med middels grad av endring faller sammen med gjennomsnittet.
 - 14 Effekten av de uavhengige variablene måles ved hjelp av standardiserte (bet) koeffisienter. Betakoeffisienten måler den relative betydning hver av de uavhengige variablene har etter kontroll for de øvrige variablene. Signifikansnivået sier noe om sannsynligheten for at det vi finner, ikke gjør seg gjeldende i virkeligheten. Lavt signifikansnivå forteller at det er liten sjanse for at det vi har funnet, ikke har sin parallell i virkeligheten. Et signifikansnivå på .05 sier for eksempel at det er fem prosent sjanse for at sammenhengen ikke finnes i virkeligheten. R^2 antyder hvor stor andel av variansen som forklares av vårt utvalg av variabler.

Oppsummering

Artikkelen drøfter i hvilken grad faktorer knyttet til geografi, kultur og ressurser bidrar til å forklare liturgiske endringer i forbindelse med gudstjenestereformen. Utgangspunktet er innsendte lokale grunnordninger i fire bispedømmer. På bakgrunn av materialet fra ca 400 menigheter har vi konstruert et samlemål for endringsorientering. Tradisjonelle religionssociologiske menighetstypologier kan i begrenset grad kaste lys over utfallet av prosessen menighetene har vært i gjennom. Forhold knyttet til størrelse på menigheten og ressursituasjon peker seg derimot ut som interessante forklaringsfaktorer bak endringene.

Pål Ketil Botvar, PhD og forsker ved KIFO Institutt for kirke-, religions- og livssynsforskning
Fageråsveien 1, 1415 OPPEGÅRD
botvar@kifo.no

Hallvard Olavson Mosdøl, universitetslektor/EVU-leder ved Det teologiske menighetsfakultetet
Jahrenveien 36, 1900 FETSUND
hmosdol@mf.no